

Cumhuriyet Taşra Burjuvazisini Nerede Bulmalı?

SEDA ÖZDEMİR ŞİMŞEK

Özyeğin Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü
ozdemirsd@gmail.com

ORCID: 0009-0006-2359-4747
Makale gelişi tarihi: 28 Kasım 2023
Makale kabul tarihi: 24 Aralık 2023

Özet

Bu araştırma, 1930'ların sonlarında, Balıkesir'in Ayvalık ilçesinde rekabet halindeki iki spor kulübünün yöneticileri arasında başlayan ve ardından tüm kasabaya yayılan gerilimli ortamı incelemektedir. Devletin merkeze alındığı edilgen bir taşra toplumu anlatısının ötesine geçerek, kasabanın burjuvaları olan kulüp yöneticilerinin arasındaki çatışmalı ilişkiyi odağa almıştır. Bu sayede erken Cumhuriyet Dönemi taşra toplumundaki sınıf içi ilişkilere dair yeni sorular sormayı amaçlamıştır. Ayrıca, spor kulüplerinden yola çıkarak taşradaki diğer devlet dışı kurumların, yerel burjuvazinin kimlik oluşturma sürecinde, iktidar arayışında ve sınıf içi çatışmalarda oynadığı rol de irdelenmiştir. Araştırma sırasında, resmi devlet arşivi belgelerinin yanı sıra yerel gazete ve dergi gibi çeşitli kaynaklar da incelenmiştir. Bilhassa yerel gazeteler, kasabadaki günlük olayları takip etmek ve toplumdaki farklı sesleri duymak açısından büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, farklı kaynakları birbiriyle konuşturarak erken Cumhuriyet Dönemi taşra tarihini sınıf odaklı bir bakış açısıyla ele almayı ve eleştirel bir perspektifle değerlendirmeyi hedeflemiştir.

Anahtar kelimeler: Erken cumhuriyet dönemi, taşra toplumu, burjuva, yerel tarih, taşra kurumları

Abstract

Where to Find the Republican Provincial Bourgeoisie?

This research examines the tense atmosphere among the managers of two rival sports clubs in the late 1930s in the Ayvalık district of Balıkesir, which subsequently spread throughout the entire town. Beyond the state-centric narrative, it specifically focuses on the conflict between the club managers representing the town's bourgeoisie. The aim is to pose new questions regarding class relations in the provincial society of the early Republican era. Additionally, starting from sports clubs, the paper delves into the role played by other non-state institutions in the countryside, including their involvement in identity formation, the pursuit of power, and intra-class conflicts within the local bourgeoisie. Throughout the research, diverse sources, such as official state archive documents, as well as various local newspapers and magazines, were examined. Notably, local newspapers hold significant importance in tracking daily events in the town and amplifying different societal voices. Ultimately, this study aims to adopt a class-focused perspective and critically evaluate the early Republican era provincial history by cross-referencing various sources.

Keywords: Early republican era, provincial society, bourgeoisie, local history, provincial institutions

Teşekkürler: "Kent Seçkinlerinin Toplumsallaşma, Temsiliyet ve İktidar Mekânları: Erken Cumhuriyet Dönemi Balıkesir'inde Kulüp ve Dernekler" adlı çalışmam kapsamında bölgede araştırma imkânı sağlayan Salt Araştırma Fonları'na ve yazının redaksiyonu konusunda yardımcı olan Dr. Özkan Akpınar'a teşekkür ederim.

Giriş

1937 senesi Balıkesir'in Ayvalık ilçesi için toplumsal gerginliklerle dolu bir yıl olarak başlar. İlçede herkesi içine çeken şiddetli bir ikilik ortamı doğmuştur. Bu ikiliğe sebep veren aktörler ise bölgenin iki spor kulübünün yöneticileri ve taraftarlarıdır. Aralarındaki rekabetin basit bir takım çekişmesinden çok, toplumsal bir huzursuzluğa işaret ettiği ise kısa sürede anlaşılır. Kasaba adeta görünmez bir duvarla iki parçaya bölünmüş ve herkesin tarafını seçmek zorunda kaldığı bir fanusa dönüşmüştür. Özellikle futbol sahasında başlayan radikal taraftarlık gündelik hayata da bulaşmış, kasaba sakinleri arasındaki kavgalar sıradanlaşmış, akrabaların ve hatta ailelerin içine bile sızramıştır.

Bununla da kalmaz, azılı rekabet kasabanın ticari hayatına da akseder. Takımlarının renklerini üzerlerinde taşıyarak taraftarını belli eden kasabalılar, karşı takımın esnafını boykot etmeye başlar. Öyle ki resmi müfettiş raporlarına göre "Şehrin macuncuları bile macunlarını taraftarı buldukları tarafın renklerinden yapmakta ve henüz ilk tahsil çağına girmemiş çocuklar bile bu renklere bakarak ona göre alışveriş"¹ etmektedir. Çocuklar mahalle arasında karşılaştıkları her yabancıya ilk olarak "Akıncı mısın, Yurtlu musun?" sorusunu yöneltir ve aldıkları cevaba göre ya alkışla ya da "münasebetsiz hareketlerle" cevap verir. Okullarda ilk ve ortaokul öğrencileri de ikiye bölünür ve ilişkilerini bu rekabet çerçevesinde sürdürür.

Kısacası, ilk bakışta tatlı-sert bir rekabet içereceği düşünülen ikilik en küçüğünden en büyüğüne tüm toplumu içine alan bir düşmanlığa dönüşür. Peki ne olmuştur da, 1930'larda Ayvalık gibi küçük bir Anadolu kasabası böylesine kaotik bir ortama dönüşmüştür? Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan Cumhuriyet Halk Partisi CHP kataloğunda olaylarla ilgili kayda değer sayıda belgeye rastlamak mümkün. Çeşitli düzeyden bürokratlar ile Balıkesir milletvekillerinin imzasını taşıyan raporlar somut olaylara dair bilgiler aktarıyor. Nitekim bu olaylardan bahseden birkaç akademik yazı da mevcut.² Okumakta olduğunuz makale Ayvalık'ın iki spor kulübü etrafında cereyan eden bu çatışmalı ortamı Cumhuriyet taşra tarih yazımını üzerine metodolojik ve kavramsal bir tartışma açarak anlatmayı hedefliyor.

"Büyük" Devleti Küçülterek Aşmak

Bilhassa erken dönem Cumhuriyet tarih yazımındaki ana eğilim uzun yıllar boyunca güçlü devlet tezine dayalı devlet-merkezcilik olmuştur. Bu perspektife göre bir yanda her şeye kadir bir devletin hedeflerine uygun enikonu hesaplanmış şaşmaz planlar vardır; diğer yanda ise o plana başından sonuna kadar hâkim ve sadık bürokratları ile öyle ya da böyle üzerinde o planların uygulandığı edilgen bir toplum tahayyül edilir. Özellikle iki savaş arası döneme imza atmış otoriter rejimlere uyuyor görünen bu modele göre, Kemalist rejim taşraya gönderdiği asker-sivil yetkililer yoluyla toplumsal ve siyasi dönüşümü gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı. Toplumun edilgen olduğu varsayılan

1 Cumhuriyet Arşivi, 490.01.623.471.103.

2 Bkz. Serap Taşdemir, "Halkevlerinin Taşradaki Yansımalarına Bir Örnek: Ayvalık Halkevi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 17, no. 34 (Bahar 2017): 215-238. Serdar Öztürk, "Bir Kurumun Tarihsel ve Sosyolojik İncelemesi: Şehir Kulüpleri (1923-1950)", Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, no. 4 (2006): 89-115. Bu makaleler ana konuları olmasa da bu çekişmeden söz etmiş, ancak herhangi bir kavramsal tartışmaya girmemişlerdir.

aktörleri hemen boyun eğerken, taşranın güçlü aktörlerinden yerel eşraf da bir nevi iş birliği yaparak Halkevleri, yerel parti örgütü ya da benzeri diğer kamu ya da yarı kamu kurumları üzerinden bir nevi rejimin taşradaki uzantısı rolünü üstlenmekteydi. Tabi bu anlatıda öylesine muktedir bir devlet aktörü çiziliyordu ki tüm taşra toplumu üzerinde büyük bir denetim ve kontrol ağı olduğu varsayılıyordu. Sonuç olarak olgunlaşmamış soyut bir toplum tahayyülü ile yüce bir soyut devlet tahayyülünü merkez alan ve saygı duyulan pek çok araştırmacının da üzerinde uzlaştığı bu anlatı, aslında epey girift olan devlet-toplum ilişkilerini anlamının önüne geçen kemikleşmiş ön kabullere yol açtı. Bu ön kabuller Kemalizm'e yönelik eleştirilerin kaynağını oluşturdu.³

Ne var ki son yirmi yılda bu yaklaşım özellikle kimi sosyal tarihçiler tarafından tartışmaya açıldı. Hem yöntemsel hem paradigmatik eleştiriler içeren bu tartışmalar sayesinde, devlet ve toplumu, ilkinin değerini tamamen hegemonyasına aldığı iki karşıt kutup olarak görme ısrarını kırmaya, toplumun karmaşık yapısını anlamaya ve siyasi iktidarın zayıflıklarının tespit edilmesiyle birlikte soyuttan somut bir düzleme inmeye kapı aralanıyor.⁴ Dört başı mamur devletin tüm sınırları, beceriksizlikleri ve eksiklikleri taşra üzerine yapılan eleştirel araştırmalarda da ortaya çıkarılıyor. Özellikle James Scott'ın iktidar politikalarıyla mücadele ve günlük hayatta direniş stratejileri gibi kavramları⁵ ile Joel S. Migdal'in devlet kapasitesini sorgulayan argümanları⁶ Cumhuriyet tarihi çalışmalarına aşağıdan bakma perspektifini mümkün kılıyor.

Öte yandan, bu çalışmaların Cumhuriyet literatürüne sunduğu muazzam katkının yanında, devlet-toplum arasındaki çekişmeli ve ayrık ilişkiyi bu kez direniş pratikleri üzerinden yeniden üretme riskine karşı tedbirli de davranmak gerekiyor. Zira yerel aktörleri ve onların siyasi iktidarı sınırlayan direniş pratiklerini merkeze alan bir anlatı, yine soyut devletin somut temsilcilerinin baş aktör olarak tahayyül edildiği ve taşra toplumsal yaşamının bu aktör çevresinde döndüğü bir ilişkilenebilir. Nasıl ki 2000'ler öncesindeki tarihyazımı yereldeki diğer tüm aktörlerin ancak ve ancak baş aktörün iktidarına karşı gösterdiği itaat ve iş birliğini belgelemeye odaklanmışsa, son yirmi yılın sunduğu revizyonist tutum da merkezi ve yerel iktidarı sınırlama gücüne sahip direniş pratiklerinin belgelenmesine öncelik verilebilir. Ne var ki böyle bir paradigma kayması da yine devlet-toplum ikiliğinin devamı ile sonuçlanabilir.

³ Güçlü bir devlet anlayışını merkeze alan en temel Cumhuriyet tarihi eserleri için bkz. Metin Heper, *Türkiyede Devlet Geleneği* (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2006). Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1973). Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (İstanbul: Arkadaş Yayınevi, 2017).

⁴ Özellikle devlet ve taşra toplumu arasındaki ilişkileri yeniden düşünen bu eserler arasında en iyi örneklerden birkaçı için bkz. Murat Metinsoy, "Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum", *Toplum ve Bilim*, no. 118 (2010): 124-64. *The Power of the People: Everyday Resistance and Dissent in the Making of Modern Turkey, 1923-38* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021). Yiğit Akın, "Reconsidering State, Party, and Society in Early Republican Turkey: Politics of Petitioning", *International Journal of Middle East Studies* 39, no. 3 (Ağustos 2007): 435-57. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, yay. haz. *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek: Devlet, Toplum ve Siyaset* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022). Michael Meeker, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005).

⁵ James C. Scott, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1985).

⁶ Joel S. Migdal, *Güçlü Toplumlar ve Zayıf Devletler* (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021).

Bu yazı, söz konusu çalışmaların getirdiği eleştirel soruları benimseyerek merkezi ve yerel siyasal iktidarın merkeze konulmadığı, ilişkisel ve özellikle de sınıfsal bir taşıra tarihi yazmanın mümkün olup olmadığını anlamayı hedefliyor. Diğer bir ifadeyle, devleti merkezden çıkararak bir paradigma ile yereldeki ilişki dinamiklerini keşfetmek ve tanımlamak ne kadar mümkün olabilir? Yerel aktörlerin ve bu aktörler arasındaki ilişkilerin tespit edileceği kaynakları çeşitlendirmek ve konuşturmaya çalışmak devlet merkezli kaynakların ortaya çıkarabileceği sorunları aşmaya yardımcı olabilir; ilave edilebilecek her türlü alternatif kaynak, toplumdaki farklı bir aktörün zihniyet dünyasını ve eylemlerinin dökümünü vererek devleti merkezden çıkarmaya hizmet edebilir.

Bu doğrultuda, makalede öncelikle Ayvalık'taki spor kulüpleri arasındaki düşmanlığın arka planını anlamak amacıyla, bir yandan somut olayları takip etmek, bir yandan da siyasal iktidarın olaylara dair sesini duyabilmek için CHP milletvekili raporları, bölgede görevlendirilen CHP parti müfettişlerinin vilayet raporları, vilayet idare heyeti başkanlıkları tarafından parti faaliyetleri hakkında altı ayda bir hazırlanan raporlar ve taşradan genel sekreterliğe yazılan mektuplar incelendi. Ardından, yereldeki diğer aktörlerin sesini duymak üzere kaynakları çeşitlendirmek amacıyla yerel gazeteler tarandı.⁷ Yerel gazetelere bilhassa önem verildi çünkü bu gazeteler sosyal tarihçiler için önemi reddedilemeyecek değerli bir malzeme sunmaktadır. Doğum, cenaze, evlilik, nişan ya da sünnet haberleri özellikle kasabalı aileleri takip etmeyi sağlarken, yerel ait adli suçlar, belediye hizmetleri, altyapı sorunları, ihtiyaçlar, idarecilerle ilgili şikâyetlere ilişkin yazıların yanı sıra okuyucu mektuplarını içeren bölümler taşranın gündelik akış ve değişimini keşfetmeye imkân veriyor. Yine bu yayınlar sayesinde yereldeki toplumsal kurumlar ve bu kurumların yöneticileri ile bölgenin baş aktörleri arasındaki ilişkileri yakalamak da mümkün. Sonuç olarak, makale boyunca resmi devlet arşivine başat bir rol vermeden, tüm bu kaynakları harmanlama ve karşılaştırma yoluyla farklı bir okuma denendi.

Akın Spor İdman Yurdu'na Karşı

Ayvalık'ta hayatı durma noktasına getiren çatışmalı ortamı anlamak için öncelikle rekabet halindeki bu iki spor kulübü, Ayvalık İdman Yurdu ve Akın Spor'dan kısaca bahsetmek gerekiyor. Ayvalık İdman Yurdu, Ayvalık Türk Ocağı İdman Yurdu ismiyle Ayvalık Türk Ocağı bünyesinde kuruldu. Yeni rejim, gençliği bir araya getirmek ve beden güçlenmesini sağlamak amacıyla ocaklara bağlı spor teşkilatları kurulmasını öngörmüştü.⁸ Bu doğrultuda, 1924 yılında gerçekleşen Türk Ocakları Birinci Umumi Kongresi'nde ocaklara ilk kez spor alanında faaliyet yürütme sorumluluğu verildi.⁹ Peşi sıra açılan kulüplerde futbol, deniz sporları, basketbol, voleybol, izcilik, atıcılık ve güreş gibi çeşitli dallarda sporcular yetiştirildi.¹⁰ Aynı yıl, bir yandan da spor kulüplerini mer-

⁷ Ayvalık'ta 1924 yılından 1960 yılına kadar haftalık yayınlanan *Ayvalık, Savaş, Ege Postası ve Körfez* gazeteleri ile Balıkesir'de yayınlanan *Balıkesir ve Türk Dili* gazeteleri tarandı. Ayrıca Ayvalık'ta çıkan çeşitli yerel dergiler de incelendi.

⁸ Yusuf Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1994), 311.

⁹ *Türk Ocağı Yasası* (Ankara: Yenigün Matbaası, 1924).

¹⁰ *Türk Ocakları 1930 Kurultayına Arzedilen Merkez, Murakabe, İli ve San'at Heyeti Raporları* (Ankara: Türk Ocakları Matbaası, 1930), 9. Bu spor kulüpleri Kemalist rejimin beden politikalarının kurumsallaşması ve sporun devlet denetimine alınması çabaları olarak yorumlanmaktadır. Cumhuriyet literatüründe erken dönem beden politikaları üzerine oldukça değerli çalışmalar bulunmaktadır. En önde gelen çalışmalar için

kezi devletin denetimi altına alma gayesiyle Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ) kuruldu.¹¹ Merkez ve taşra teşkilatlarından oluşan TİCİ, "Türkiye'de beden terbiyesi ve sporu fennî esaslara göre yaymak ve Türkiye sporculuğunu dâhilde ve hariçte temsil etmek" gibi görevlere sahipti.¹² 13 Şubat 1924 tarihinde Balıkesir şehrinde TİCİ'nin taşra teşkilatı olan İdman İttifakı Mıntukası Müdürlüğü'nün kurulmasının ardından şehrin merkez ve ilçe kulüpleri de resmi olarak ittifaka katıldı.¹³ Ayvalık Türk Ocağı İdman Yurdu da bu kulüplerden biriydi. Türk Ocakları'nın 1931 senesinde kapatılmasıyla birlikte kulübün adı Ayvalık İdman Yurdu olarak değişti.

Ayvalık İdman Yurdu'nun spor alanındaki tekeli 1937 yılının Mart ayında Akın Spor Kulübü'nün kurulması ile sonlanır. Akın Spor Kulübü, İdman Yurdu'nun spor alanında üzerine düşen görevleri yerine getirmediğini iddia eder ve Ayvalık'ta spora ilginin azalmasından mesul tuttuğu kulübü ataletten uyandırmak amacıyla kurulduğunu açıklar.¹⁴ Yeni kulübün kurucuları Ayvalık Kaymakamı Hüsnü Uğural ile CHP Kaza ve Halkevi Başkanı sanayici Dr. Fazıl Doğan'dır. Aslında daha kulübün açılacağı söylentisi bile kasabada huzursuzluk yaratmıştır. Kulübün kurucularından Dr. Doğan, aynı yıl yapılan Halkevi İdare Heyeti seçiminde yaptığı konuşmada yeni bir spor kulübünün açılışı ile ilgili olumsuz dedikoduların kendi kulağına da geldiğini, ancak kulübün kimlerden oluştuğundan haberdar olmadığını belirtmiş ve dedikoduları yalanlamıştır.¹⁵ Oysa çok kısa bir süre sonra kulübün kurucularından birinin kendisi, kulüp başkanının da eşi Hüsnüye Doğan olduğu ortaya çıkacaktır. Doğan'ın yalanlamasının ardında yatan gerekçenin ise hayli çekişmeli geçen seçim sürecinde okları üstüne çekmemek olduğu ile ilgili satırlarda daha iyi anlaşılacak.

Kulübün kurulmasından hemen sonra kendini gösteren ve gittikçe sertleşen gergin havayı Ayvalık kamuoyu üzerinde oldukça etkili olan *Ayvalık* gazetesinden gün gün takip etmek mümkün. Gazetede bir yandan gazetenin sahibi ve başyazarı Hüseyin Avni Baskın'ın suçlayıcı yazıları dikkat çekerken, diğer yandan okuyucu mektupları da konuyla ilgili bilgi sahibi olmayı sağlıyor. Akın Spor yöneticileri ve Fazıl Doğan da kamuoyuna sıklıkla gazete üzerinden cevap veriyor. Bu sayede iki tarafın da iddialarını işitebilmek ve karşılaştırma yapabilmek mümkün.

Ayvalık başyazarı Baskın, kulübün resmi kuruluşundan hemen birkaç gün sonra Akın Spor'a karşı suçlamalarda bulunmaya başlar. Baskın'ın iddiasına göre kulüp, sportif bir

---

bkz. Yiğit Akın, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014); Yiğit Akın, "Ana Hatları ile Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları", *Toplum ve Bilim* 103 (2005): 53-92; Cem Emrence, "From Elite Circles to Power Networks: Turkish Soccer Clubs in a Global Age, 1903-2005", *Soccer and Society* 11, no. 3 (2010): 242-52; Demet Lüküslü ve Şakir Dinçşahin, "Shaping Bodies Shaping Minds: Selim Sırrı Tarcan and the Origins of Modern Physical Education in Turkey", *The International Journal of the History of Sport* 30, no. 3 (2013): 195-209; Sevecen Tunç, *Putting the City on the Map: A Social History of Football in Trabzon to 1967* (Almanya: LAP, Lambert Academic Publishing, 2010).

¹¹ Akın, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*, 51. Kurumun kökeni 1921 yılında kurulan İdman İttifakı Heyeti Muvakkatesi'ne dayanmaktadır.

¹² Sabri Sami Tüfek, "Cumhuriyet Döneminde Spor (1923-1938)" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 19.

¹³ Münir Yenal, *Balıkesir Spor Tarihi 1918-1988* (İzmir, 1988), 35.

¹⁴ "Efkârı Umumiyye", *Ayvalık*, 18 Mart 1937.

¹⁵ "Seraba Hezeyan Olan Isnadlar", *Ayvalık*, 4 Mart 1937.

niyetle kurulmamıştı. Kulüp aslında İdman Yurdu'nda istediği gücü elde edemeyen eski yöneticilerin kulübün yöneticilerine karşı planladıkları bir girişimdi.¹⁶ Tek gayeleri peşlerinden sürükledikleri gençlerle kasabada bir ikilik yaratmaktı. Bu nedenle de Akın Spor'un derhal kapatılması ve bu gereksiz karışıklığın ortadan kaldırılması gerekmektedir. "Şut" mahlasıyla benzer minvalde çıkan başka bir yazı ise, Akın Spor yönetimini sadece İdman Yurdu yöneticilerine karşı onur kırıcı tenkitlerde bulunmak ve sporcularını da aşağılamak gibi sportmen olmayan davranışlarla itham etmekteydi.¹⁷

Bu sert suçlamalar üzerine, Akın Spor yönetiminden kamuoyunu bilgilendirmek üzere *Ayvalık* gazetesine bir cevap mektubu gelir.¹⁸ Mektupta, kulübün sadece kasabada spora olan alakayı yeniden artırmak amacıyla kurulduğu belirtilir ve İdman Yurdu'nun sporun her alanında geri kaldığına tekrar dikkat çekilir. Mektup ayrıca, kasaba gençliğini ikiye bölmek gibi bir derterli olmadığını ve sporun rekabet içermesinin normal olduğunu ekledikten sonra, İdman Yurdu ile ilgili bir problemlerinin bulunmadığını vurgular. Ne var ki bu savunmanın *Ayvalık* gazetesi ve çevresinde kabul görmediğini anlıyoruz. Zira gazete iddialarını daha da ileriye götürüp Akın Spor'un İdman Yurdu yönetimine karşı bir darbe girişiminden ibaret olduğu iddiasını ortaya atar.¹⁹

Tüm bu tartışmalara rağmen Akın Spor şaşaalı bir törenle açılış yapar. Kendine ait stadında üç bin kişilik bir seyirciyle yapılan açılış töreninde futbol, güreş, bisiklet, jimnastik ve atletizm dallarındaki sporcuları bando eşliğinde arz-ı endam eder. Gövde gösterisi niteliğindeki bu açılışa Akın Spor'un misafiri Balıkesir İdman Birliği de katılır ve kulüpler futbol maçı oynarlar. Yeni açılmış bir spor kulübünün kendine ait bir stada ve bu kadar çeşitli dalda sporcu ile bir bandoya sahip olması Akın Spor'a yöneltilen suçlamalara daha yakından bakmayı gerektiriyor. *Ayvalık* gazetesindeki "Şut" mahlaslı yazıda, İdman Yurdu'nun probleminin atalet değil, maddi olanaksızlıklar olduğu ifade ediliyor. Yazarın iddiasına göre, kulübün sporcuları hiçbir kurum ve kişiden destek görmeden kendi istek ve imkânlarıyla çalışmaktaydılar:

Bugün spor öğünlüğüne kani olanlar rakâbet suretile bunun canlanmasını ileri sürüyorlar. Halbuki asıl teşhis bu değildir. Spor üç senedir durgunlaşmıştır. Neden? Çünkü birinci derecede alansız sporun birçok kısımlarını yapmak imkânı artık elde edilemiyor. Gayri sihhî şartlarla kaybedilen iki sporcu kıymetli çocuklar, spor heveskârlarını hayli ürkütmüştür. İkinci derecede ... iş sahası mahdut olan muhit kıymetli sporcularını mütemadiyen gaip etmektedir. Üçüncü derecede yüksek para yardımına dayanan birçok spor hareketlerinin yapılmasına imkân bulunmamaktadır. Yerinde ve programlı çalışmalar ancak spor alanının bitmesine bağlıdır.²⁰

16 Hüseyin Avni Baskın, "Akın Spor Lagvedilmelidir", *Ayvalık*, 11 Mart 1937.

17 Şut, "Akıntıya Kürek Çekmeyelim", *Ayvalık*, 11 Mart 1937.

18 "Efkarı Umumiyyeye."

19 "Hata Bilinmelidir", *Ayvalık*, 8 Nisan 1937."Memleket hesabına zararlar tevhit edecek bu gayri tabiiğe bir nihayet verip yanlış atılan adımları yüz geri etmek zamanı gelip çatmıştır. Yoksa efkârı umumiyyeye açık mektup yazmakla hüsnü niyetimize herkesi inandırmaya kalkışmıyalım. Memlekette herkes vaziyeti biliyor ve görüyor İdman Yurduna darbe indirmek şeklini söyleyenlerin bu laf azındadır iddiasını serdetmek, vaziyet meydana iken çok gülünçtür. Bugün hala İdman Yurdunun oyuncularının yeni teşekküle girmeleri üzerine sui niyetle uğraşırken bu gibi iddiaları reddetmek hâla aynı teannüt ve ayı hissiyatla muhalefet ihdasına çalışıldığının en bariz delilidir. Spor sahasında mahza kendi işimizle meşgul olacağız derken el altından hala bu tarzda iğbiraa badi olacak hareketler ihdası memleket sevgisini baltalamak münâferetin teşdidine sebep olmak demektir."

20 Şut, "Akıntıya Kürek Çekmeyelim."

Yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı üzere, İdman Yurdu'nun en büyük problemlerinden biri tam da Akın Spor'un en güçlü olduğu alanlardır. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle kendine ait bir sahası olmadığı gibi, maddi açıdan tatmin edemediği sporcuları da tek tek ayrılmaktadır. Kaymakam ise bu eksiklikleri gidermek yerine rakip bir spor kulübü kurulmasına ön ayak olmuştur. Peki öyleyse kurulduğu yıldan itibaren maddi zorluklar yaşadığı öne sürülen İdman Yurdu'nun karşısında bu kadar olanağa sahip bir kulüp nasıl kurulabilmiştir? Kulübün kurucu ortağına baktığımızda arkasındaki sermaye gücünü görmek mümkün: Dr. Fazıl Doğan.

Fazıl Doğan: Milli Mücadele Kahramanı, Doktor, Müteşebbis, Fabrikatör ve Örnek Hayırsever

Akın Spor Kulübü'nün başkanı Dr. Fazıl Doğan'ın özgeçmişine baktığımızda, Ayvalık'ta ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan ne kadar güçlü bir aktör olduğunu anlıyoruz. Midillili bir aileye mensup Doğan, İstanbul'da Tıp Fakültesi'ni bitirir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılır.²¹ Savaş sona erince ailesinin yaşadığı Ayvalık'a yerleşir. Ayvalık Türk Ocağı çatısı altında etkin çalışmalar yürütür. Öyle ki, 1925 yılında Ayvalık Türk Ocağı Başkanı olarak Ayvalıklı tüccarlar için, dünya piyasalarındaki son ekonomik gelişmeler ve Ayvalık'ta izlenebilecek faaliyetler konusunda konferanslar bile düzenler.²² Milli Mücadele sırasında gösterdiği başarı ve cesaretten dolayı, İş Bankası'ndan verilen devlet teşviki ile iş hayatına atılır. İlk olarak, 1933 yılında, Yunanistan Yağ İşletmeleri adlı Yunan Şirketi'ne ortak olur.²³ Üç yıl sonraysa fabrikayı tamamen satın alarak Pirina Fabrikası adıyla işletmeye başlar.²⁴ Girişimcilikteki başarısını yıllar içinde zeytinyağı, balıkçılık ve sünger ticaretini de iş sahasına ekleyerek büyütür.²⁵ Hatta zeytinyağı ticaretinde o kadar büyür ki İzmir'de kurulan Zeytinyağı İhracatçılar Birliği İdare Heyeti'ne girer.²⁶ Diğer yanda, Akın Spor'un başına getirdiği eşi Hüsnüye Doğan ise Manisa'nın önde gelen ailelerine mensup Dr. Mehmed Hüsnü Bey'in kızıdır. Hüsnüye ve Fazıl Doğan'ın iki oğlundan biri olan iş insanı İlter Doğan, 1957 yılında devrik Afgan Kralı Amanullah Han'ın kızı Prenses Naciye ile evlenir. Dolayısıyla Fazıl ve Hüsnüye Doğan Afgan Kralı Amanullah Han ve eşi Kraliçe Süreyya ile akraba olur. Doğan'ın zeytinyağı üretim ve ticaret işini oğulları devam ettirir.²⁷

²¹ Fazıl Doğan'ın Milli Mücadele sırasında yaşadıklarını anlattığı anı kitabı için bkz. Fazıl Doğan, *Milli Mücadele Hatıralarım* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020).

²² Zeynep Kazancıgil, "Geçmişini Bilmeyen Geleceğe Yön Veremez", *Ayda Bir Ayvalık*, Mayıs 2018; Bülent Şentay, "Ayvalık Ticaret Odası", *Yakamoz*, Eylül 2012; Faruk Ergelen, "Ayvalık Türk Ocağı Ve Fazıl Doğan", *Bizim Ayvalık*, 2017; Hümeysra Gücük, "Dr. Fazıl Doğan'ın Biyografisi", *Bizim Ayvalık*, 2018.

²³ Tokyay, Vedat. "Ayvalık'ta Saydam Mekanlar", *Yapı Dergisi*, Ekim 2022. Fazıl Doğan'ın ilk fabrikasına dair bu bilgiler, Doğan'ın torunu Hümeysra Gücük'ün Tokyay'a gönderdiği mektup ile ortaya konmuştur.

²⁴ Pirina Fabrikası, 1933-1976 yılları arasında önce Fazıl Doğan, ardından oğulları İlter Doğan ve Gültekin Doğan tarafından çalıştırıldı. 1976 yılında tasfiye edilen fabrikayı, Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı satın alır ve 2001 yılına kadar Türk Petrolün sahibi Aydın Bolak tarafından Kırlangıç Fabrikası adıyla işletilir. Aydın Bolak ise Balıkesir Kuvâ-yi Milliye hareketi öncülerinden, Balıkesir milletvekilliği de yapmış Mehmet Vehbi Bolak'ın oğludur.

²⁵ "Ayvalık Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığına", *Ayvalık*, 11 Şubat 1943.

²⁶ "İzmi Zeytinyağı İhracatçılar Birliği", *Akşam*, 10 Ocak 1940.

²⁷ Abdullah Soykan, Recep Efe, İsa Cürebal ve Süleyman Sönmez, *Edremit Yöresi Yağhaneleri: Geçmişten Günümüze Zeytin, Zeytinyağı ve Sabun Sanayii* (İstanbul: Ana Gıda, 2013), 53.

Sonuç olarak, kariyerine idealist bir doktor olarak başlayan Fazıl Doğan, kısa süre içerisinde girişimci ve sanayici unvanıyla iş hayatının başarılı isimlerinden biri haline gelir. Sahip olduğu iktisadi güç sayesinde, CHP'nin taşra örgütlenmelerinde karşımıza çıkan şablona uygun şekilde, ilçe parti örgütü ve Halkevi yönetiminin en üst düzey kadrolarında görev alır.²⁸ Eşi Hüsniye Doğan da Ayvalık sosyal hayatında aktif bir kadındır ve döneminin şair, yazar ve müzik insanlarıyla yakın ilişkiler kurarak Ayvalık Halkevi'nin sahne sanatları kollarında etkin bir rol oynar. Yerel gazete ve dergiler takip edildiğinde, Doğan'ın iktisadi ve siyasi gücünü artırdıkça Ayvalık'ın sosyal hayatını organize etme ve yönetme konusunda da hırslı bir yol izlediğini görmek mümkün. Türk Ocağı, CHP İlçe Başkanlığı, Halkevi Başkanlığı görevlerinin yanı sıra ilçenin Avcılar Kulübü, İdman Yurdu, Şehir Kulübü ve Hava Kurumu gibi diğer önemli kurumlarının yönetim kurulları içinde yer alır. Dahası yoksul kadınlara ücretsiz hizmet vermek üzere açtığı doğumhane ile de kasabada isminden övgüyle bahsedilir.

Öte yandan, Fazıl Doğan'a karşı şiddetli eleştiriler sadece *Ayvalık* gazetesi sahibi Hüseyin Avni Baskın'la sınırlı kalmıyordu. Ağustos 1937 tarihli Balıkesir teftiş raporu, halkın bir bölümünün övgü dolu bu şahsiyete karşı olumsuz hisler beslediğini ve Doğan hakkındaki yoğun dedikoduların dikkat çektiğini belirtir.²⁹ Bu eleştiriler İdman Yurdu – Akın Spor gerginliği sürecinde daha da su yüzüne çıkmıştı. *Ayvalık* gazetesine gönderilen imzasız bir şikâyet mektubunun iddialarına göre, Fazıl Doğan, partiyi iyi yönetemiyor, aksine partilileri partiye karşı öfkeli edilecek kadar aykırılıklara sebebiyet veriyordu.³⁰ 1937 yılı Kaza Parti İdare Heyeti seçiminde de nizamnameye uygun davranmamıştı. Gerek asil gerek yedek olarak seçilemeyen bir adayın İdare Heyeti'nden istifası üzerine yedekten birinin heyete alınması gerekirken, Doğan'ın dışarıdan birini getirmesi üzerine tartışmalar başlamıştı.³¹ Kaza parti örgütü büyük bir hoşnutsuzluk ve hatta bölünme içindeydi. Doğan'ın parti yönetim kurulu seçimlerini en başında beri sadece kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirdiğini iddia eden köylü-kentli delege ve partililer kaza kongresine iştirak bile etmemişti. Üstelik seçimde yaşananlar yeni ve anlamlı gelişen bir olgu değildi. Doğan'ın senelerdir devam eden bu tutumu nedeniyle partiye karşı ilgisizlik her sene daha da artmaktaydı.³² Hatta söylentilere göre, parti içindeki hoşnutsuzluktan kaynaklanan bu işlevsizliğin, Balıkesir Valisi İbrahim Edhem'in Ayvalık'a yapacağı ziyarette daha da ayyuka çıkmaması için hemen önlem almıştı. Valinin Ayvalık'ı ziyaretinden birkaç gün evvel pirina almak üzere Milas'a gideceğini haber veren Doğan'ın, aslında tüm ailesi ile birlikte eski dostlarından Aydın valisini ziyarete gittiği öğrenilmişti.³³ Ziyaretinin maksadı ise, parti yönetimindeki uygunsuz davranışlarını soruşturmaya geleceğini düşündüğü Balıkesir valisinden önce gerekli siyasi kulisi yapabilmektir. Kişisel ilişkilerini de kullanarak parti teşkilatını istediği şekilde yöneten Doğan, kasabanın her alanında gücünü artırmaya çalışarak suçlanıyordu. Akın Spor Kulübü'nün bu ani kuruluşu da aslında sadece İdman Yurdu'nda elde edemediği gücü elde etme hırslarının sonucuydu.

²⁸ Metinsoy, "Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum", 124-64.

²⁹ Cumhuriyet Arşivi, 490.01.623.46.1.22.

³⁰ "Ayvalık Basımevi Direktörlüğüne", *Ayvalık*, 2 Ocak 1937.

³¹ Makalenin ilk bölümünde Fazıl Doğan'ın Akın Spor teşkilatının kurucularından haberdar olmadığı şeklinde verdiği yanlış beyanın gerekçesinin, seçimler sırasındaki bu tartışmaları daha da kızıştırmamak olduğu anlaşılıyor.

³² "Tavzih Ediyoruz", *Ayvalık*, 4 Şubat 1937.

³³ "Parti Başkanımız", *Ayvalık*, 2 Ocak 1937.

"Patronlar" ve Diğerleri

Fazıl Doğan'a karşı bu suçlamaların ve kasabada her fırsatta kendini gösteren ikiliklerin, 1923'te gerçekleşen Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi'yle Rum nüfustan tamamen boşalan Ayvalık'ın, mübadillerle yeniden iskân edilme süreciyle başladığını da mutlaka belirtmek gerekiyor.³⁴ Mübadele süresince herkes önceden sahip olduğu taşınmazlar ve servetin karşılığını alamadığı gibi, özellikle sıfırdan inşa edilen Ayvalık toplumunda bu fırsatı lehine kullanarak haksız servet edinenler de olmuştur.³⁵ Bu adaletsiz paylaşım ve neticesindeki sert toplumsal katmanlaşma, daha mübadele sürecinden önce, 1922 yılından itibaren Ayvalık'a en yakın bölge olan Midilli'den gelenlerle başlamıştır. Midilli'de de varlıklı olan bu kesim genellikle zeytin ve zeytinyağı üreticiliği ile meşguldü. Mübadele başladığında, İskân Komisyonu içindeki Tevfiz Komisyonlarında yer aldılar. Mülksüz mübadillere zeytin ağacı dağıtım sürecinde etkili oldular. Bu süreçte, oldukça az sayıda dağıtılan ağaçlar nedeniyle geçim sıkıntısı yaşayan yoksul mübadillerin kendi zeytinlik ve fabrikalarında işçi olarak çalışacak konuma gelmelerini amaçlamışlardır.³⁶ Bununla birlikte, Ayvalık'a ilk gelmenin getirdiği avantaj ve mübadeleden sorumlu memurlara verilen rüşvetlerin yardımıyla "evlerin mükemmel olanları, zeytinliklerin en verimli ve geniş bulunanları, parası olupta düdüğü çalanların oluyordu" iddiaları kamuoyunda çok yaygındı.³⁷ Buna mukabil,

Kıyıda, bucakta ve üç, dört ailenin barındığı izbelerde mütevekkil oturanlar, hâlâ o devrin idare adamlarından şefkat ve merhamet bekleyedursunlar iş kimsenin bilemeyeceği şekilde almış, yürümüş, Kırimdan, Buhârâdan ve hatta Istanbuldan kalkıp Ayvalık yağmasına gelenler bile, mal mülk sahibi olmak hakkını iktisap etmişlerdir.³⁸ Dr. Şemsettin Sarieren'in *Ayvalık* gazetesindeki yazısında öne sürdüğü rakamlara göre, Rumların metrukâtı olarak, mübadeleye tabi vatandaşların eline geçmesi gereken zeytin ağaçlarının adedi kabaca bir milyon yüz bin civarındaydı.³⁹ İskân sürecinde bu ağaçların 870 bini 152 kişinin elinde toplanmış, kalan 230 bin ağaç ise 12 bin 800 kişiye dağıtılmıştır. Ağaçlarla birlikte fabrikaları da ellerinde tutan bu 152 kişiden 52'si Ayvalık'ı idare etme ayrıcalığına sahip olmuştur.

Dolayısıyla Fazıl Doğan ve Hüseyin Avni Baskın etrafında şekillenen bu dedikodu ve çekişme hali Ayvalık için yeni bir olgu değildi. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası

---

³⁴ Ayvalık, mübadeleye sahne olan diğer bölgelerden farklı olarak sadece Rumlardan müteşekkildi. Rumların Ayvalık'ı terk etmesinin ardından bölgede yerli bir nüfus bulunmadığı için en yakın Midilli adasından ilk mübadil gruplar, sonradan Girit, Selanik ve Resmo gibi bölgelerden gelen mübadillere göre daha avantajlı bir konumdaydı. Kasabanın sosyal yapısı, yerleşim sırası ve sonradan edinilen mal varlıklarıyla önemli ölçüde katmanlaşmıştı, bu da toplumsal huzursuzluk eğilimine neden olmaktaydı. Mübadelede Ayvalık'ın sosyal ve iktisadi yapısı ile ilgili ayrıntılı çalışmalar için bkz. Emine Çomu, "The Exchange of Populations and Its Aftermath in Ayvalık, Mersin and Trabzon", *The International Journal of Turkish Studies* 18, no. 1-2 (2012): 17-38; Elif Yılmaz, "Demirden Leblebi: Girit - Ayvalık'a Yerleşen Girit Mübadilleri", *Sosyoloji Dergisi* 3, no. 22 (2011): 157-189.

³⁵ Yılmaz, "Demirden Leblebi: Girit - Ayvalık'a Yerleşen Girit Mübadilleri", 171-73.

³⁶ A.g.e., 174. Komisyonunda kişi başı yüzler ağaç önerisine karşı yirmişer ağaç dağıtılmasına karar verildi. Ağaçlarını satmak zorunda kalan yoksul mübadillerin ağaçları ise halihazırda varlıklı olanların ellerinde toplanmış olduğu için iskân süreci belli grupların servet birikimini artırması ile sonuçlandı.

³⁷ Şemsettin Sarieren, "Biribirinden Bihaber İki İçtimâi Zümre 2", *Ayvalık*, 8 Eylül 1949. Yazım hataları gazete yazarının kendisine aittir, düzeltilmemiştir.

³⁸ A.g.e.

³⁹ Şemsettin Sarieren, "Biribirinden Bihaber İki İçtimâi Zümre 3", *Ayvalık*, 15 Eylül 1949.

(SCF) Ayvalık'ta teşkilatlanırken benzer bir ikilik yine kendini göstermişti. Yeni parti, iskân sürecinde ortaya çıkan bu adaletsizliğin ve huzursuz havanın aktarıldığı bir kanal vazifesi görmüştü. Ayvalık tüccarlarından Nuri Özer, CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı mektupta Hüseyin Avni Baskın'ın "patronların"⁴⁰ birinci düşmanı olduğunu ve bu nedenle Ayvalık Serbest Cumhuriyet Fırkası Başkanı olduğunu iddia eder.⁴¹ Özer'e göre, kasabadaki "it kopuğu" da yanına almıştır. Başka bir deyişle SCF, özellikle gelir seviyesi düşük ve yoksul kesimlerin bu eşitsizliğe karşı bir tepkisi olarak hızla örgütlenmişti. Öte yandan patronlar, çoğunlukla CHP'yi desteklemiş ve 1930 belediye seçimlerinde CHP'den aday olmuşlardı. Seçim ertesinde, *Ayvalık* gazetesi yine Fazıl Doğan'ı hedef alarak Ayvalık CHP Başkanı'nı "eski belediye başkanının seçileceği (tayini!) bilgisini" açıkça ifade etmekle suçlamış ve usulsüzlük ithamında bulunmuştur.⁴²

Burjuvanın İnşa ve Temsil Mekânı Olarak Taşra Kurumları

Bu arka planı çizdikten sonra İdman Yurdu – Akın Spor gerilimini zaten dengede zor duran gergin ilişkilerin patlaması olarak görmek kolaylaşıyor. Ancak bu defa yaşanan gerilimdeki farklılık, patronlar arasındaki çekişmenin de gerilim sürecine eklenmesidir. Spor kulüpleri odağında dönen bu çatışma, taşradaki çeşitli kurumlar üzerinde verilen bir güç mücadelesinin de yansımasıdır. 1930'lu yıllarda sayıları artarak taşraya yayılan dernek ve kulüp gibi gönüllülük temelli bu kurumlar taşra toplumunun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruldu. Bu çerçevede çoğunlukla spor, sanat, kültür, hayırseverlik ve eğitim gibi çeşitli hedefler doğrultusunda faaliyet gösteriyorlardı. Ne var ki taşra üzerine yapılan mekânsal araştırmalar, bu kurumları genellikle es geçip ulus-devlet merkezli modernleşme çerçevesindeki mimari çalışmalarla sınırlı kalıyor. Çalışmaların genel argümanı da ulus-devlet inşası sürecinde modernleşmeci devlet elitlerinin kent mekanına müdahalesi ve topyekûn imar faaliyetleri ile toplumu da dönüştürmesi etrafında şekilleniyor.⁴³

Fakat taşra kent ve kasabaları yukarıda sayılan kurumlar yoluyla farklı aktörlerin de mekânsal müdahale alanı olabilmektedir. Ayvalık'ın bu iki spor kulübü etrafında dönen gerilim ve tartışmalara mekânsal bir düzlemde bakacak olursak, kulüplerin yerel burjuvazinin sınıf içi güç ve iktidar mücadelesinin mikro mekânı olduğunu iddia edebiliriz. Yerel burjuvazinin kritik aktörler olduğu bu kulüp ve dernekler, bölgedeki etkili kişi ve grupların gerek bir araya gelerek burjuva kimliklerini inşa ve temsil ettiği, gerek toplu-

⁴⁰ Ayvalık üzerine yazılmış çeşitli eserler ve incelenen gazetelerin çıkmış tüm sayılarının taranması ile elde edilen bilgiye göre, Fazıl Doğan'ın da aralarında bulunduğu "patronlar" grubu Komili, Keskin, Dramalı, Sabuncugil, Madra, Katrinli, Yanyalı ve Cömert aileleri gibi benzer iktisadi, sosyal ve siyasi güce sahip, neredeyse tamamı Midilli'den gelmiş ailelerden oluşmaktaydı. Bu aileler Ayvalık merkezinin dışındaki Çamlık mevkiine yerleşmiş, Ayvalık'ın geri kalanından ayrı bir yaşam sürmekteydiler. Yaz mevsimlerini de Tımarhane adasının karşısında Manastır denilen bölgedeki görkemli yazlıklarında yine beraber geçirmektedirler.

⁴¹ Cumhuriyet Arşivi, 490.01.1315.363.2.8.

⁴² Serap Taşdemir, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Ayvalık Teşkilatlanması ve 1930 Yılı Belediye Seçimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 19, no. 39 (Güz 2019): 626-628.

⁴³ Modernleşmeci ulusalcı söylem ve kent mekânı arasındaki ilişki tarih ve mimarlık alanındaki pek çok eserde incelendi. Özellikle kamu binaları, parklar, gazinolar, sinemalar, tren istasyonları gibi mekânların analizindeki hâkim öge mekânsal pratikler yoluyla ulusun modernleştirilmesi oldu. Bu perspektiften yazılmış klasik eser için bkz. Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür* (İstanbul: Metis Yayınları, 2002).

mu ve kentsel mekânı dönüştürmeye giriştiği kurumlardır. Bu kurumlar, yerel burjuvaziye hem toplumun geri kalan sınıfları hem de merkezi hükümetin yereldeki temsilcileri karşısında etki ve gücünü artırma olanağı sağlamaktadır. O nedenle, bu tür kurumların haritalandırılması, haklarında nitel araştırmalar yapılması, üyelerinin belirlenmesi, ağlarının tanımlanması ve sosyal, politik ve kültürel motivasyon ve etkilerinin dikkate alınması taşra toplumuna dair analizler açısından son derece önem taşıyor.

Dahası, yerel burjuvaziye kurumsal düzeyde takip etmek, özellikle erken dönem Cumhuriyet tarihinin edilgen, olamamış veya Çağlar Keyder'in deyiimiyle "aranan" burjuvazisini⁴⁴ ortaya çıkarmayı mümkün kılabilir. Zira mevcut literatür, bu taşra kurumlarını devletin ya da dönem itibarıyla söylemek gerekirse partinin yarı-resmi örgütleri olarak kabul edip devletin faaliyetlerini tamamladığını farz etmekle birlikte, kurumların yönetici ve üyelerini de ya yok sayıyor ya da 'hiç sorgulamadan' yerel bürokrasinin parçası olarak görüyor. Oysa kurumlara daha yakından bakıp nizamnamelerini, yönetim yapılarını, üyelerini ve faaliyetlerini incelediğimizde⁴⁵ birbirine benzer bir örüntünün varlığı fark ediliyor.⁴⁶

İlk olarak, bu kurumlar siyasi, kültürel, sosyal ya da iktisadi herhangi bir gücü elinde bulunduranlara ve belirsiz ya da önemsiz bir güce sahip olanlara, bir araya gelerek bu gücü genişletme, koruma ya da sürdürme şansı veriyor.⁴⁷ Üyelik süreçleri ve mekânsal pratikleri, retorikte herkese açık olan bu kurumların, sadece kent seçkini orta sınıf mensuplarına ait mekânlar olduğunu gösteriyor. Kuruldukları bölgenin sosyoekonomik yapısı ve demografisine göre değişiklik gösterebilir de, çoğunun üyelik profilindeki hâkim örüntü sanayici, tüccar, müstahsil ve profesyoneller ile yüksek bürokrasi mensupları arasındaki bir koalisyon oluyor.⁴⁸ Kurumların sağladığı mekânsal alan, çok parçalı ve geniş statü aralığındaki burjuvazinin sınıf kimliği ve bilincinin oluşmasına imkân sağlıyor. Eğitim, hayırseverlik, spor veya başka birtakım toplumsal nedenlerle düzenli

---

44 Çağlar Keyder'in ünlü eserindeki çarpıcı "Kayıp Burjuvazi Aranıyor" başlıklı Cumhuriyet tarihi yazınında burjuvaziye dair analizlerde hâkim bir paradigma haline dönüştü. Bkz. Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2007). Keyder'in bu yorumuna eleştiri olarak ilk Kemalistlerin burjuva kimliğine ilişkin ilginç bir önerme için bkz. Gökhan Atılğan, "Kayıp Burjuvazinin Peşinde: İlk Kemalistler Üzerine Bir Sınıf Analizi", *Çalışma ve Toplum* 2, no. 77 (2023): 991-1024.

45 Makalenin yazarının Salt Araştırma Fonları 2018 Proje desteği ile yürüttüğü "Kent Seçkinlerinin Toplumsallaşma, Temsiliyet ve İktidar Mekânları: Erken Cumhuriyet Dönemi Balıkesir'inde Kulüp ve Dernekler" adlı araştırması kapsamında çok sayıda kurum incelenmiştir. Araştırma, merkezî devleti taşra kentlerindeki dönüşümün asli ve biricik sorumlusu görmenin ötesine geçerek yerel aktörlerin, özellikle de kent seçkinlerinin aktif rolünü değerlendirmeye ve sınıfsal analizini yapmaya yönelik monografik bir incelemedir. Söz konusu araştırma, ayrıca yazarın henüz tamamlanmamış doktora tezinin bir bölümünü oluşturmaktadır.

46 Bu kurumlar arasında bahsi geçen spor kulüplerinin dışında Şehir Kulübü, Avcılar Kulübü, Ayvalık Kalkındırma ve Güzelleştirme Cemiyeti, Yüksek Tahsil Gençliği, Tenis Kulübü, Ayvalık Maarif Cemiyeti ile Ayvalık Gençlik Kulübü bulunuyor. Bu kurumlar dışında yarı-resmi veya resmi görünümü ama genelde otonom hareket ettiği gözlenen ve bu yüzden CHP bölge müfettişleri tarafından sıklıkla denetim tabi tutulan Türk Hava Kurumu, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Ulusal Ekonomi ve Arttırma Cemiyeti, Yoksulları Gözetme Birliği, Yardım Sevenler Cemiyeti, Kültür Cemiyeti ile Kültür Sevenler Cemiyeti de bulunuyor.

47 R. J. Morris, "Clubs, Societies and Associations", *The Cambridge Social History of Britain, 1750-1950*, yay. haz. F. M. L. Thompson (Cambridge University Press, 1990), 395.

48 R. J. Morris, "Voluntary Societies and British Urban Elites, 1780-1850: An Analysis", *The Historical Journal* 26, no. 1 (March 1983): 214.

olarak bir araya gelinen bu mekânlarda ortak etkinlikler düzenleniyor, aileler kaynaştırılıyor, beraber eğleniliyor, özel ve iş yaşamlarından arta kalan boş zamanlar birlikte geçiriliyor, bölgesel sorunlar belirleniyor ve bu sorunlara sınıfsal çıkarlarına uygun şekilde çözüm aranıyor.⁴⁹

Dahası, yine bu kurumların örgütsel yapılarını yakından incelediğimizde rastgele olmayan bazı enformel kalıpların tekrarlandığına şahit oluyoruz. Öncelikle yerel burjuvazinin en nüfuzlu ve varlıklı üyeleri yönetim kurullarında yer alırken, başkanlık, başkan yardımcılığı, asil üyelik ve yedek üyelik pozisyonları da kendi aralarındaki sosyoekonomik statüye göre belirleniyordu. Bir nevi oligarşiye dönüşen bu yapıda yönetim kurullarında sıklıkla varlıklı bir tüccar, büyük toprak sahibi, sanayici ya da önde gelen bir doktor, eczacı ya da avukat bulunuyordu. Üst düzey yerel bürokrasi temsilcileri de yöneticiler arasına girebiliyordu. Bu rolün bölgenin coğrafi konumu ve merkeze uzaklığına, üretim biçimine ve başat metaına göre farklılaştığını da belirtmek gerekiyor. Örneklendirmek gerekirse, Balıkesir vilayet merkezinde bürokrasinin yoğun olması dernek ve kulüplerde bürokratların sayısını artırırken, merkezden uzaktaki Ayvalık ve Burhaniye gibi körfez ilçelerde devlet bürokrasisinin rolü azalıyor. Öte yandan, merkez ilçedeki kurumların yönetiminde hububat üreticileri ve sanayiciler yoğunlukta, Ayvalık, Burhaniye ve Edremit'tekilerde zeytin üreticisi ve tüccarları ile zeytinyağı sanayicileri üst düzey rol alıyor, maden bölgesi Balya ilçesinde ise farklı olarak mühendis ve profesyonel şirket yöneticilerine de yönetimde rastlanıyordu.

Yönetim kurullarında bu üst düzey yöneticileri, orta düzey bir avukat, bankacı ya da tüccarın üstlendiği kurum sekreterliği ya da muhasebecilik gibi unvanlar takip etmekteydi. Sosyoekonomik açıdan en altta bulunan, yaşça genç olan ya da henüz önemli bir servet biriktirmemiş olan üyeler ise yönetim yapısında en fazla yedek üyelik gibi pozisyonlar elde edebiliyordu. Kısacası, sosyoekonomik hiyerarşide aşağı inildikçe, yönetim kurulundaki rollerden de aynı oranda uzaklaşıyordu. Dolayısıyla, sınıf içi hiyerarşide yükselmek, bu yönetici oligarşide daha fazla pay alabilme hakkını da beraberinde getiriyordu. Örneğin, Ayvalıklı avukat Vacit Asena'ya baktığımızda, mesleğe başladığı ilk yıllarda pek çok kurumun sadece üyesi olduğunu, ancak yıllar içinde Ayvalık Şehir Kulübü gibi epey önem arz eden bir kurumun başkanlığına ulaştığını görüyoruz. Bu gibi kurumlarla pekiştirdiği güç sayesinde Demokrat Parti'den üç dönem milletvekilliği yapacak kadar siyasi güç elde ettiği de anlaşılıyor.

Sonuç olarak, taşra burjuvazisi bu kurumlar aracılığıyla hem kimliğini inşa ve temsil edebiliyor hem de sahip olduğu sosyal, kültürel ve siyasi gücü genişletiyordu. Bu örgütlenmenin en önemli gücü, farklı ve kimi zaman çatışan çıkarlara sahip bu çeşitli katmanları bir araya getirerek olası çatışmaların ötesinde sınıfsal bir birliğe yer açmasıdır.⁵⁰

Kurumlarda Patronlar Arası Çatışma

Ne var ki kimi zaman çıkarların çatışması önlenemez hale gelebiliyordu. Çatışma riski her zaman yüksek olan bu çok parçalı burjuva yapısı yukarıda sayılan yöneticilik rol-

⁴⁹ Peter Clark, *British Clubs and Societies 1580-1800: The Origins of an Associational World* (Oxford; New York: Oxford University Press, 2001), 215.

⁵⁰ Morris, "Clubs, Societies and Associations", 409-10.

lerinin paylaşımındaki uzlaşma bozulduğunda daha da artıyordu. İlaveten söz konusu kurum, bölgenin iktisadi, kültürel ve sosyal kaynaklarının kullanımını düzenlemek, kontrol etmek ve dağıtmak açısından önemli bir yer tutmuşsa çatışmanın şiddeti de artıyordu. Akın Spor ve İdman Yurdu arasındaki bu gerilim dozu yüksek çatışma, Ayvalık gibi küçük bir kasaba için kayda değer bir kontrol ve düzenleme gücü sağlayan bir spor kulübü yönetiminin kimin ya da kimlerin elinde olacağı üzerinedir. Yukarıda da vurgulandığı üzere, sınıfsal gücünü zaman içinde sermaye birikimi, siyasal bağlantı ya da yaratılan imaj yoluyla artıran her üye yönetim oligarşisinin içinde ve hatta tepesinde yer almak istemektedir. Bu çatışma anlarında çeşitli stratejiler kullanılabilirdi. Örneğin, nizamnamelerde belirtilen çeşitli kurallardan birine uymadığı gerekçesiyle çatışma içindeki kişiyi üyelikten çıkarmak⁵¹ ya da çeşitli suçlamalarla üzerinde baskı oluşturup yönetimden istifaya zorlamak en sık rastlananlar arasındadır. Yolsuzluk iddiaları genellikle istifaya zorlamak için en çok başvurulan yollarından biridir, çünkü ispatlanmasa dahi yöneticinin güvenilirliğine dair yaratılan kuşku artık bu görevi yürütebilmesini zorlaştırmaktadır. Örneğin, Akın Spor ve İdman Yurdu arasındaki çatışma sırasında, İdman Yurdu yöneticilerinden Nuri Örnek, aynı sırada yürüttüğü Avcılar Kulübü Başkanlığı'ndan kulüpdeki Akın Sporcu üyelerin yolsuzluk iddiaları nedeniyle istifaya zorlanmıştı.⁵²

Yönetim içindeki anlaşmazlıklar eğer bu stratejilerle çözüme ulaşmazsa, kurumun alternatifinin, yani rakibinin kurulması da mümkündür. Tabii alternatifinin kurulması aslında ilk kurumun güçlü imajına bir darbe anlamına geliyordu. Akın Spor'un kuruluşunun İdman Yurdu'nda yarattığı gerginlik ve huzursuzluğu bu çerçevede değerlendirmek açıklayıcı olacaktır. Zaten Akın Spor da, en başından itibaren kuruluş gerekçesini İdman Yurdu'nun başarısızlığı üzerinden açıklamakta ve kulübe daha da büyük bir darbe vermektedir. Dahası, İdman Yurdu'nun on dört senedir sahip olamadığı stada ve bölge dışından bile sporcu transferi yapacak güce sahip olmak, İdman Yurdu yönetiminin gücü ve becerilerine dair şüphe yaratmaya yetiyordu.

Bu yerel güç çatışmasında, başta Dr. Fazıl Doğan olmak üzere Akın Spor yöneticilerinin iktidarlarını genişletme mücadelesi sadece bahsedilen iki spor kulübü çatışmasıyla sınırlı kalmadı. Dr. Doğan, aynı zamanda gözünü kazanın en etkin kurumlarından biri ve çoğu yöneticisi aynı zamanda İdman Yurdu yöneticisi olan Avcılar Kulübü'ne dikmişti. Avcılar Kulübü, toplumun birçok farklı kesimini bir araya getirmek, kalabalık kafiler halinde çıkılan süre avlarını organize etmek ve av sonrasında beraber yemek yemek gibi faaliyetleri yürüten kurumdu. Bu kurumun yöneticisi olmak, toplumdaki farklı sınıfların boş vakitlerini düzenlemeye dair söz sahibi olmak anlamına geliyordu. Nuri Örnek ve diğer yönetim kurulu üyelerinin yolsuzluk iddiaları üzerine istifa etmelerinin ardından yedek üyeler tamamıyla asil üyeliğe geçmişti.⁵³ Ancak bu yeni yönetim kurulu üyelerinin çoğunluğunun yine İdman Yurdu üye veya yöneticileri olması sebebiyle Doğan, yedekler içinde de istifalar olduğunu öne sürerek erken bir seçim ister. Seçim sonuçlarından da tatmin olmayan Doğan, Akın Sporlu üyelerle birlikte Avcılar Kulübü'nden istifa eder ve kulüp yönetimine karşı olumsuz bir propaganda başlatır.⁵⁴

51 Genellikle belli bir sayıda toplantıya iştirak etmemek gibi aslında sürekli denetlenmeyen ama bu gibi durumlarda takibi yapılan kurallar öne sürülmekteydi.

52 "Bir Temenni", *Ayvalık*, 7 Ekim 1937.

53 "Bir Temenni."

54 "Gençlik ve İdman Yurdu", *Ayvalık*, 3 Şubat 1938.

Her kazada kanunen sadece bir avcı kulübü olması gerektiği için alternatif bir kulüp açamayan Akın Sporlular, kulüp bünyesinde bir atış şubesi açma yolunu denerler.⁵⁵ Bu atış şubesine, kanuni sebeplerle Avcılar Kulübü'nden kayıtları silinen kişileri de dahil ederek güçlenirler.⁵⁶ Avcılar Kulübü'nün toplum içindeki etki ve faaliyet alanını daraltmak için sürekle avını organize etmeleri ve yönetmeleri gerekmektedir. Bu amaçla, 1938 yılının Mart ayında, kulüp üyeleri ve bölge halkının büyük bir kalabalık halinde katıldığı sürekle avını başlatmak üzere Avcılar Kulübü'nden önce, alanda hazır bulunurlar. "Avcılar kulübü gelmeyecek, onların yerine artık biz geldik" diyerek sürekle avındaki liderliği resmi olmasa da pratikte yürütmenin bir yolunu bulurlar.⁵⁷

Avcılar Kulübü'nün de olaylara dahil olmasıyla gergin hava daha da sertleşir. İki kulübün yöneticileri arasındaki gerginlik, üyeler arasında benzer bir ikiliğin bulunduğu Halkevi ve parti teşkilatına da sıçrar. Öyle ki, Halkevi konferans, konser, bando ve müsamere gibi tüm etkinliklerini durdurur.⁵⁸ Spor ve Avcılar Kulüplerinde yaşanan bu rekabetin, Halkevi'nin işleyişine nasıl sıçrayabildiği, Halkevi bando öğretmeninin aniden görevden alınması örneğiyle açıklanabilir.⁵⁹ Halkevi bando öğretmeninin sıkı bir İdman Yurdu taraftarı olduğu söylentileri halk arasında yayılır. Bando öğretmeni Ahmet, İdman Yurdu Kulübü'ne üye olmadığını söyleyerek kendini savunsa da, Akın Sporlular açıklamayı yeterli bulmaz ve bandodan ayrılırlar.⁶⁰ Halkevi yönetimi, İdman Yurdu ile ilişkisi aleyhine propagandanın artması üzerine öğretmeni sonunda görevden alır ve bando çalışmaz hale gelir. Öğretmenin İdman Yurdu'yla herhangi bir resmi bağı olmamasına rağmen sadece taraftarı olduğu iddiasıyla görevden alınması, Halkevi'nde İdman Yurdu'na aleyhtarlığın yoğunlaşması olarak algılanır. Akın Spor kuruluna kadar İdman Yurdu'nun yönetiminde olan kişiler bile, İdman Yurdu taraftarlarını Halkevi'nden uzaklaştırmanın yollarını aramaktadır. Bunlar yaşanırken İktisat Vekili Celal Bayar Ayvalık'ı ziyarete gelir. İdman Yurdu'nun üzerine çöken kara bulutlar bu ziyaret sayesinde bir süre dağılır, çünkü Bayar, İdman Yurdu denizcilik kolunun şarpisi ile gezintiye çıkar ve İdman Yurdu üye ve sporcuları ile görüşmelerde bulunur. Akşam da İdman Yurdu denizcilik bahçesinde düzenlenen partiye katılır.⁶¹ Merkezden verilen bu açık destek İdman Yurdu'ndaki hayal kırıklığını bir süre giderir.

Yaz mevsimi geldiğinde kasabadaki sessizlik sadece patlamak üzere olan bir fırtınanın habercisidir. Tüm önemli kurumların çalışanlarını da içine çekmiş olan Akın Spor – İdman Yurdu gerilimi ve iki kulüp yöneticilerinin birbirilerini uzaklaştırma gayretleri gündelik işleri bile sekteye uğratmaktadır. *Ayvalık* gazetesine göre, sadece İdman Yurdu'nun bahçesindeki eğlenceler aynı şekilde devam etmekteydi.⁶² Ağustos ayı geldiğinde gazetenin ana sayfasını tamamen kaplayan bir yazıdan gerginliğin patlama noktasına yaklaştığını anlamak mümkündür. Başyazar Baskın imzalı "İkiliğin Önü Alınmayacak

55 "Bu da mı Hüsnü Niyet", *Ayvalık*, 31 Mart 1938.

56 Kanuni sebepler iddiasını, yukarıda bahsi geçen çatışma anlarında kurumdan uzaklaştırma çerçevesinde düşünmekte fayda var.

57 "Bu da mı Hüsnü Niyet".

58 "Reklam, Gösteriş", *Ayvalık*, 6 Mayıs 1937.

59 "Ayvalık Halkevi Bandosu", *Ayvalık*, 24 Haziran 1937.

60 "Bando Öğretmeni Hakkında", *Ayvalık*, 1 Temmuz 1937.

61 "İktisat Vekili Celal Bayar Ayvalıkta", *Ayvalık*, 5 Ağustos 1937.

62 "Yaz Mevsimi Söndümü", *Ayvalık*, 8 Temmuz 1937. Bu konuda Hüseyin Avni Baskın'ın İdman Yurdu lehine mübalağalı bir iddiası olduğunu söyleyebiliriz.

mi?" isimli yazıya göre, toplum arasındaki nifak öylesine ilerlemişti ki karşı takım taraftarları olan esnafa boykot uygulanıyor, akrabalar arası bağlar çözülüyor ve çocuklar arasında bile düşmanlık gözleniyordu.⁶³ Üstelik resmi görevliler de bu ikiliğin aktörleri arasında olduğu için düşmanlık dinmek yerine daha da körükleniyordu. Baskın, kazada iyice belirginleşen bu düşmanlığın yükünü tamamen şahsi çıkarlar üzerine kurulmuş olduğunu iddia ettiği Akın Spor'a yüklemekteydi. Yazıda kulübün kuruluşundan önce toplumun tam bir ahenk ve huzur içinde yaşadığı belirtilmekte, dolayısıyla Akın Spor daha sonra ortaya çıkan ikiliğin baş müsebbibi olarak suçlanmaktaydı. Tabii önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere, Baskın'ın ahenk ve huzur vurgusu gerçeği ifade etmemekteydi. Balıkesir Milletvekili Hacim Çarmıklı'nın hükümetin isteği üzerine parti merkezi ve Halkevlerinde yaptığı tetkikler neticesinde hazırladığı 18 Eylül 1937 tarihli rapora göre, Balıkesir vilayetinde gerek parti gerek Halkevi açısından üzerinde en çok durulması gereken yer şüphesiz ki hâlâ Ayvalık idi.⁶⁴ Mübadiller arasındaki dinmeyen geçimsizlik, aksine hızla büyüyerek tıpkı SCF döneminde olduğu gibi parti ve Halkevi teşkilatlarına da tesir etmişti. Çarmıklı, tüm bu kaotik ortamın Ayvalık'taki parti ve Halkevi çalışmalarını durdurmakla kalmadığını, bu kurumların yaşanan gerginlikten paylarını alarak kamuoyu nezdinde zaten bir süredir önem kaybetmekte olduklarını da ekliyordu.

Çarmıklı, buna kanıt olarak Ayvalık'ın düşman işgalinden kurtuluşunun yıldönümü olarak kutlanan 15 Eylül'de bölgeye yaptığı ziyareti anlatır. Normal şartlar altında kazanın tüm kurumlarının ve toplumun tüm tabakalarının katılımıyla kutlanan günde, ne belediye ne parti ne de Halkevi'nin kutlama için hazırlandığını belirtir. Bir kutlama programı bile olmadığı gibi Jandarma Komutanlığı, Kaymakamlık, parti ve Halkevi adeta felce uğramış gibidir. Kurtuluş gününe dair bu iddiaları *Ayvalık* gazetesi de doğrulamaktadır.⁶⁵ Gazetedeki habere göre, halk her zamanki gibi Cumhuriyet Meydanı'nda toplanır. Oysa bir program hazırlanmadığı yetmezmiş gibi, meydana bulunması elzem resmi kurumlara haber bile verilmemiştir. Aslına bakılırsa gazete bu kutlamanın 15 gün öncesinde, 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarında da benzeri bir tabloya işaret etmiştir. "Milli Duygu Ayvalıkta İflas mı Ediyor?" başlıklı yazıda, başyazar Baskın, kutlamalardan sorumlu olan kurum ve kişileri eleştirmekle birlikte, asıl parti başkanı Fazıl Doğan'ın ihmali nedeniyle parti idare heyeti üyeleri ve parti mahalle örgütlerinin de programa katılmadığını belirtir.⁶⁶ Kutlamalarda yer alması gereken ve İstiklal Marşı'nı çalmakla yükümlü bandonun da⁶⁷ bulunmadığı kutlamada, komutanlar ve kaymakamın ısrarı ile ancak törenin sonunda yirmi kişilik bandodan sadece on bir kişi hazır edilebilmiştir. Baskın'a göre, tüm bu olumsuz gidişatın kaynağı ise Akın Spor ve İdman Yurdu yöneticileri etrafındaki toplumsal huzursuzluktur.

Olaylı Maç: Düşüm Çözülüyor

5 Mayıs 1938'e gelindiğinde İdman Yurdu ile Akın Spor arasında oynanan bir futbol karşılaşması, çatışmalı ortam için patlama noktası olur ve açık bir şiddete dönüşür.

⁶³ Hüseyin Avni Baskın, "İkiliğin Önü Alınmayacak mı?", *Ayvalık*, 12 Ağustos 1937.

⁶⁴ Cumhuriyet Arşivi, 490.01.623.47.1.133.

⁶⁵ "15 Eylül Ayvalığımızın Kurtuluşu", *Ayvalık*, 16 Eylül 1937.

⁶⁶ Hüseyin Avni Baskın, "Milli Duygular Ayvalıkta İflas mı Ediyor?", *Ayvalık*, 2 Eylül 1937.

⁶⁷ Daha önce belirtildiği üzere bando öğretmenin görevden alınması sonrası Halkevi bandosu çalışmamaktadır.

Maç günü herkes tehlikenin farkında olduğu için olası bir olaya karşı bazı güvenlik önlemleri alınmıştır. Polis güçlerine ek olarak askeri kuvvetler de stadyuma çağrılmıştır. Oyuncuların yanı sıra tribündeki halk da oldukça gergindir. Hakem, oyunu yönetirken zorlanmakta ve kararlarını tedbirli bir şekilde vermektedir. En sonunda beklenen olur ve gerginlik açık şiddete dönüşür. Akın Spor'un tartışmalı golü oyunun hakemi tarafından sayılınca oyuncular arasında başlayan söz düellosu kavgaya dönüşür. Zaten gergin bekleyen taraftarların da koşarak sahaya inmesiyle kavganın boyutu değişir. Şiddet olayları ancak askerin süngü kullanarak kavga edenleri ayırmasıyla kesilebilir. Çıkan arbede sırasında sporculardan birinin bacağı kırılmıştır.

Maçta yaşananlar üzerine Balıkesir Valisi Ethem Aykut ile CHP Bölge Başkan Yardımcısı ve Balıkesir Spor Müdürlüğü Başkanı Feyzi Sözen olaya müdahale eder.⁶⁸ Olaylı maç sonrası Genel Sekreterliğin verdiği kulüplerin birleşme emrini uygulamaya çalışan Sözen'in uzlaşma ve birleştirme çabaları cevapsız kalır. Akın Spor birleşmeyi kabul ederken, İdman Yurdu ancak renk ve ismini korumak şartıyla birleşmeyi kabul etmektedir.⁶⁹

Bu arada İdman Yurdu Başkanlığı, CHP Genel Sekreterliği'ne bir mektup gönderir.⁷⁰ 10 Haziran 1938 tarihli mektupta İdman Yurdu Spor Kulübü Yönetim Kurulu Başkanı tüccar Nuri Örnek'e göre, Akın Spor, İdman Yurdu Spor Kulübü yönetiminde kendine yer bulamayan, güç arayışındaki hırslı kişiler tarafından kurulmuştu. İki kulübün kaldırılması ve tek bir kulüp kurulması fikrine ise şiddetle karşı çıkan Örnek, Akın Spor'un başarısızlıklarla dolu kısa öyküsüne kıyasla muhteşem geçmişinden dolayı İdman Yurdu'nun devamını önermekteydi. Nitekim, Akın Spor'un kurulmasından hemen sonra yaratabileceği tehlikeyi CHP Genel Sekreterliği'ne haber vermiş, yerel gazeteye mektuplar yazmıştı.⁷¹ İdman Yurdu Başkanı, Akın Spor'un aslında başarılı bir kulüp olmadığını, sadece oyuncularını başka bölgelerden getirmek için büyük harcamalar yapabildiğini iddia eder. Hükümetin desteğini alabilmek için fahri başkanları olan üyeleri Başbakan Celal Bayar'ın ismini de anmadan geçmez.

Yılan hikâyesine dönen olay, tüm bu rapor ve telgraflar sonrasında iki kulübün de "Ayvalık'ın huzur ve barışını bozmak, kamu düzenine aykırı davranmak, erkek ve kız kardeşleri birbirinden ayırmak, küçük çocukların saf bilincini bozmak ve saf ve samimi atmosferi ihlal etmek" suçlarından feshedilmesiyle son bulur.⁷² Görüldüğü üzere, burjuvanın taşra kurumlarının gücünü elinde toplama hırasına karşılık Kemalist rejim bu gelişmelere sınıfsız kitle düsturuna uygun bir uygulamayla yanıt vermiştir.

Sonuç

Balıkesir'in Ayvalık ilçesinde 1930'lu yılların sonunda yaşanan İdman Yurdu ve Akın Spor çatışması üzerine yazılmış bu yazıda, muktedir ya da zayıf devlet merkezli bir çerçeveden farklı olarak, burjuva sınıfı aktörlerinin çatışmalı ilişkilerinin taşra düzlemin-

⁶⁸ Cumhuriyet Arşivi, 490.01.623.47.1.120.

⁶⁹ Tabi bu durum Akın Spor'un İdman Yurdu'na dahil olması anlamına gelmekteydi.

⁷⁰ Cumhuriyet Arşivi, 490.01.623.47.1.115.

⁷¹ Muhtemelen ŞUT mahlaslı yazıları kastediyor.

⁷² Cumhuriyet Arşivi, 490.01.623.47.1.105.

de incelenmesi amaçlandı. Bir yandan da bu kurumların sağladığı mekân pratiklerinin ve örgütsel yapının taşrada sosyalleşme, kimlik inşası ve çatışma hallerindeki etkisi gösterilmeye çalışıldı.

Taşranın toplumsal ilişkilerini, mevcut tarihsel kaynakları çeşitlendirerek ve birbirleriyle konuşarak sergilemeye çalışan bu makale, burjuvaziyi bürokratik aktörler ile bir düşmanlık/güç deneme ilişkisi içinde analiz etmeden, salt kendi kimliğini inşa ve temsil etme düzleminde araştırmayı amaçladı. Bu sayede 19. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde başlayan ve Cumhuriyet ile birlikte taşraya da yayılan kulüp ve dernekleri Ayvalık örneğinde tarihselleştirmeye ve bu örgütlenmeler yoluyla erken Cumhuriyet dönemi taşra burjuvazisine ilişkin belli örüntülerin varlığını saptamaya çalıştı. Taşra toplumuna dair analizlerimizi derinleştirmek için mekânsal çerçeveleri daha sık ele almanın farklı sınıfsal analizleri de beraberinde getirmesi mümkün görünüyor. Ne var ki bu perspektif, kaynak çeşitliliğini artırma zorunluluğunu da beraberinde getiriyor. Taşradan duyulması mümkün her ses için belki de çalışılan bölgelere yapılan ziyaretleri artırmak faydalı bir yöntem olabilir. Yerel arşivlerde karşıımıza çıkacak gazete ve dergilerin yanı sıra, belediyelerin depolarında tuttukları meclis toplantı tutanakları, yerel tarihçilerin kendi imkanlarıyla bastırdıkları ve ulusal kütüphanelere ilemedikleri araştırmaları ile taşra üniversitelerine bağlı tarih fakültelerinin lisans bitirme tezleri en verimli kaynaklar arasında yer alıyor. Bir araya getirdiğimiz benzer tüm bu kaynakları eleştirel bir perspektifle okumak, erken Cumhuriyet dönemi taşrasını incelerken sıkıştırıp kaldığımız güçlü/zayıf devlet paradigmasından kaçacak delikler bulmamıza yardım edebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhuriyet Arşivi

Kitap, Makale ve Tezler

"15 Eylül Ayvalığımızın Kurtuluşu". *Ayvalık*, 16 Eylül 1937.

Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, Yay. Haz. *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek: Devlet, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022.

Akın, Yiğit. "Ana Hatları ile Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları". *Toplum ve Bilim* 103, 2005, 53-92.

_____. *Gülbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

_____. "Reconsidering State, Party, and Society in Early Republican Turkey: Politics of Petitioning". *International Journal of Middle East Studies* 39, no. 3, Ağustos 2007, 435-57.

Atılğan, Gökhan. "Kayıp Burjuvazinin Peşinde: İlk Kemalistler Üzerine Bir Sınıf Analizi". *Çalışma ve Toplum* 2, no. 77, 2023, 991-1024.

"Ayvalık Basımevi Direktörlüğüne". *Ayvalık*, 2 Ocak 1937

"Ayvalık Halkevi Bاندosu". *Ayvalık*, 24 Haziran 1937.

"Ayvalık Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığına". *Ayvalık*, 11 Şubat 1943.

"Bando Öğretmeni Hakkında". *Ayvalık*, 1 Temmuz 1937.

Baskın, Hüseyin Avni. "Akın Spor Lagvedilmelidir". *Ayvalık*, 11 Mart 1937.

_____. "İkiliğin Önü Alınmayacak mı?" *Ayvalık*, 12 Ağustos 1937.

_____. "Milli Duygular Ayvalıkta İflas Mı Ediyor?" *Ayvalık*, 2 Eylül 1937.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1973.

"Bir Temenni". *Ayvalık*, 7 Ekim 1937.

Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları, 2002.

"Bu da mı Hüsnu Niyet". *Ayvalık*, 31 Mart 1938.

- Clark, Peter. *British Clubs and Societies 1580-1800: The Origins of an Associational World*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2001.
- Çomu, Emine. "The Exchange of Populations and Its Aftermath in Ayvalık, Mersin and Trabzon". *The International Journal of Turkish Studies* 18, no. 1-2, 2012, 17-38.
- Demet Lüküslü ve Şakir Dinçşahin. "Shaping Bodies Shaping Minds: Selim Sırrı Tarcan and the Origins of Modern Physical Education in Turkey". *The International Journal of the History of Sport* 30, no. 3, 2013, 195-209.
- Doğan, Fazıl. *Millî Mücadele Hatıralarım*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- "Efkârı Umumiyyeye". *Ayvalık*, 18 Mart 1937.
- Emrence, Cem. "From Elite Circles to Power Networks: Turkish Soccer Clubs in a Global Age, 1903-2005". *Soccer and Society* 11, no. 3, 2010, 242-52.
- Ergelen, Faruk. "Ayvalık Türk Ocağı ve Fazıl Doğan". *Bizim Ayvalık*, 2017, 14.
- "Gençlik ve İdma Yurdu". *Ayvalık*, 3 Şubat 1938.
- Gücük, Hümeýra. "Dr. Fazıl Doğan'ın Biyografisi". *Bizim Ayvalık*, 2018, 12.
- "Hata Bilinmelidir". *Ayvalık*, 8 Nisan 1937.
- Heper, Metin. *Türkiyede Devlet Geleneği*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2006.
- "İktisa Vekili Celal Bayar Ayvalıkta". *Ayvalık*, 5 Ağustos 1937.
- "İzmi Zeytinyağı İhracatçılar Birliği". *Akşam*, 10 Ocak 1940.
- Kazancıgil, Zeynep. "Geçmişini Bilmeyen Geleceğe Yön Veremez". *Ayda Bir Ayvalık*, Mayıs 2018, 32.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2007.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. İstanbul: Arkadaş Yayınevi, 2017.
- Meeker, Michael. *İmparatorlukta Gelen Bir Ulus*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Metinsoy, Murat. "Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum". *Toplum ve Bilim*, no. 118, 2010, 124-64.
- _____. *The Power of the People: Everyday Resistance and Dissent in the Making of Modern Turkey, 1923-38*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
- Migdal, Joel S. *Güçlü Toplumlar ve Zayıf Devletler*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021.
- Morris, R. J. "Clubs, Societies and Associations". *The Cambridge Social History of Britain, 1750-1950*. Yay. Haz. F. M. L. Thompson, 395-444. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- _____. "Voluntary Societies and British Urban Elites, 1780-1850: An Analysis". *The Historical Journal* 26, no. 1, Mart 1983, 95-118.
- Öztürk, Serdar. "Bir Kurumun Tarihsel ve Sosyolojik İncelemesi: Şehir Kulüpleri (1923-1950)". *Galatiasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, no. 4, 2006, 89-115.
- "Parti Başkanımız". *Ayvalık*, 2 Ocak 1937.
- Recep Efe, Abdullah Soykan, İsa Cürebal ve Süleyman Sönmez. *Edremit Yöresi Yağhaneleri: Geçmişten Günümüze Zeytin, Zeytinyağı ve Sabun Sanayii*. İstanbul: Ana Gıda, 2013.
- "Reklam, Gösteriş". *Ayvalık*, 6 Mayıs 1937.
- Sarıeren, Şemsettin. "Birbirinden Bihaber İki İçtimâi Zümre 2". *Ayvalık*, 8 Eylül 1949.
- — —. "Birbirinden Bihaber İki İçtimâi Zümre 3". *Ayvalık*, 15 Eylül 1949.
- Sarıay, Yusuf. *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1994.
- Scott, James C. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven ve Londra: Yale University Press, 1985.
- Şentay, Bülent. "Ayvalık Ticaret Odası". *Yakamoz*, Eylül 2012.
- "Seraba Hezeyan Olan İsnadlar". *Ayvalık*, 4 Mart 1937.
- Şut. "Akıntıya Kürek Çekmeyelim". *Ayvalık*, 11 Mart 1937.
- Taşdemir, Serap. "Halkevlerinin Taşradaki Yansımalarına Bir Örnek: Ayvalık Halkevi." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 17, no. 34, Bahar 2017, 215-238.
- _____. "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Ayvalık Teşkilatlanması ve 1930 Yılı Belediye Seçimleri". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 19, no. 39, Güz 2019, 613-634.
- "Tavzih Ediyoruz" *Ayvalık*, 4 Şubat 1937.
- Tüfek, Sabri Sami. "Cumhuriyet Döneminde Spor (1923-1938)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.
- Tokyaş, Vedat. "Ayvalık'ta Saydam Mekanlar." *Yapı Dergisi*, Ekim 2022.
- Tunç, Sevecen. *Putting the City on the Map: A Social History of Football in Trabzon to 1967*. Almanya: LAP, Lambert Academic Publishing, 2010.
- Türk Ocağı Yasası*. Ankara: Yenigün Matbaası, 1924.
- Türk Ocakları 1930 Kurultayına Arz Edilen Merkez, Murakabe, İli ve San'at Heyeti Raporları*. Ankara: Türk Ocakları Matbaası, 1930.
- "Yaz Mevsimi Söndümü". *Ayvalık*, 8 Temmuz 1937.
- Yenal, Münir. *Balıkesir Spor Tarihi 1918-1988*. İzmir 1988.
- Yılmaz, Elif. "Demirden Leblebi: Girit - Ayvalık'a Yerleşen Girit Mübadilleri". *Sosyoloji Dergisi* 3, no. 22, 2011, 157-189.